

**ВІДГУК
офіційного опонента**

**доктора психологічних наук, доцента Шпак Марії Мирославівни
на дисертаційну роботу Карпенка Євгена Володимировича
на тему: «Психологія емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення
особистості», подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних
наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія**

1. Актуальність теми дисертаційної роботи. Сьогодні в сучасному світі спостерігаються загрозливі виклики психологічному та соціальному благополуччю людей, які негативно впливають на емоційне самопочуття та здоров'яожної конкретної людини. Навчити людей протистояти стресовим чинникам та ефективно діяти в емоціогенних умовах є важливим завданням не лише фахівців-психологів, а й суспільства загалом. З'явилось усвідомлення того, що саме розвиток емоційного інтелекту сприятиме розумінню, самоконтролю, саморегуляції емоційного стану особистості, забезпечить ефективність її соціальної взаємодії та успішність адаптації до умов навколишнього середовища. З огляду на це, дисертаційне дослідження Є.В. Карпенка є актуальним та своєчасним. У рецензованій дисертаційній роботі представлені результати дослідження психології емоційного інтелекту в дискурсі процесу життєздійснення особистості. Акцентовано увагу на осмислення ціннісно-цільового потенціалу емоційного інтелекту, який нині залишається недостатньо вивченим, що також актуалізує проблему дослідження, засвідчує її науково-теоретичну і практичну значущість.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і результатів дисертаційного дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і результатів дисертації базується на аналізі сучасних теорій і концепцій емоційного інтелекту (модель здібностей, диспозиційна модель, змішана модель); використанні різних наукових підходів до визначення сутності та структури емоційного інтелекту,

зокрема з позицій психологічної герменевтики, аксіопсихології, постнекласичної раціональності й метамодернізму, позитивної психотерапії; результатах досліджень сучасних вітчизняних і зарубіжних учених, провідних наукових шкіл, що вивчають феномен емоційного інтелекту та питання його розвитку в представників різних вікових та соціальних категорій.

Надійність і достовірність результатів забезпечені теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень, використанням процедури методологічної тріангуляції та змішаних методів емпіричного дослідження, кількісно-якісним аналізом емпіричних даних, застосуванням сучасних методів математичної статистики, апробацією результатів на практиці.

Вивчення та аналіз дисертації Є.В. Карпенка дозволяє констатувати, що здобувачем у процесі дослідження використано такі методи: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація, концептуальне моделювання, психологічна герменевтика; *емпіричні* – *кількісні методи* (порівняльний, кореляційний, факторний і регресійний аналізи) у форматі констатувального експерименту на його пілотажному та скринінговому етапах та в процесі психолого-педагогічного (формувального) експерименту із застосуванням комплексу 13-ти психодіагностичних методик; *якісні методи* у формі методу кейсів, наративного (клієнтського і психотерапевтичного), біографічного аналізів; *змішані методи* у форматі індивідуальної позитивної психотерапії та групового тренінгу, представлені психолого-педагогічним експериментом на базі поєднання кількісного та якісного аналізів емпіричних даних.

Доцільним вважаємо застосування дисертантом змішаної методології дослідження емоційного інтелекту. Здобувачем ґрунтовно проведено та ретельно представлено результати номографічного (кількісного) та ідеографічного (якісного) емпіричного дослідження.

Номографічне емпіричне дослідження складалося з двох етапів:
1) *пілотажного дослідження* з метою апробації відібраних

психодіагностичних методик до експлікації релевантних характеристик і корелятів *емоційного інтелекту* як комплексної незалежної змінної, з одного боку, та відповідних їм особливостей процесу життєздійснення як характеристик (парціальних та узагальнених) залежної змінної, з другого боку; 2) етапу скринінгового обстеження ширшого контингенту досліджуваних із використанням найбільш придатних для цілей дослідження психодіагностичних методик.

У результаті пілотажного емпіричного дослідження, проведено на вибірці 19–20-літніх студентів – майбутніх журналістів, діагностовано середній рівень розвитку переважної частини показників, за винятком внутрішньоособистісного інтелекту, розуміння емоцій та управління ними, погляду на природу людини, які перебувають на нижчому від середнього рівні розвитку.

У результаті скринінгового емпіричного дослідження студентів випускних курсів – майбутніх психологів (переважно 21–22-літніх) діагностовано виключно середній рівень розвитку показників емоційного інтелекту й асоційованих із ним ціннісних диспозицій особистості та особливостей життєздійснення.

Заслуговує на увагу психолого-педагогічний (формувальний) експеримент, який дозволив інтегрувати обидві лінії емпіричного дослідження шляхом аналізу та порівняння висновків психотерапевтичного наративу з динамікою результатів констатувального і контрольного зрізів.

Використання наукового доробку вітчизняних та зарубіжних учених, сукупності теоретичних та емпіричних методів дослідження дало змогу Є.В. Карпенко отримати нові достовірні наукові знання про феномен емоційного інтелекту, сформулювати теоретичні положення та належним чином обґрунтувати результати номотетичного, ідеографічного та змішаного емпіричного дослідження.

3. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження.

Здійснений аналіз дисертаційної роботи дозволяє констатувати, що здобувачем отримано вагомі наукові результати, які відображають наукову новизну дослідження. Так, вперше розроблено й обґрунтовано *тріангуляційну модель емоційного інтелекту* в дискурсі життєздійснення особистості у складі інтернального, екстернального й інтегративного модусів. При цьому визначено зміст поняття «дискурс життєздійснення особистості» як цілісний хронотоп ціннісно-цільового моделювання і реалізації життедіяльності з релевантним соціокультурним змістом, представлений різноманітними мовленнєвими практиками.

Цінним з позицій наукової новизни вважаємо те, що дисертантом представлено взаємозв'язок структури емоційного інтелекту з психолого-герменевтичними механізмами життєздійснення: 1) інтернальний модус пов'язаний з домінуванням організмічного чуття і герменевтичним механізмом розуміння; екстернальний – з емоційною компетентністю й механізмом інтерпретації; інтегративний – з балансом організмічного чуття й емоційної компетентності та замиканням герменевтичного кола. Заслуговують на увагу виокремлені здобувачем спарені дискурсивні позиції Спостерігача-Інсайдера в інтернальному, Епігона-Експерта в екстернальному і Читача-Автора в інтегративному модусах життєздійснення особистості. При цьому встановлено функції емоційного інтелекту, пов'язані з відповідними дискурсивними позиціями: Спостерігач – індивідуація, Інсайдер – самоактуалізація, Епігон – соціалізація, Експерт – адаптація, Читач – самовизначення, Автор – життєтворчість.

Визнаємо значний внесок Євгена Володимировича Карпенка в обґрунтування психологічних механізмів емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості (інтуїція й антиципація в інтернальному, децентралізація й рефлексія в екстернальному і фасилітація й емпатія в інтегративному модусах життєздійснення особистості) та виокремленні дискурсивних форм персонального життєздійснення (ментатив у

інтернальному, наратив у екстернальному й тезаурус в інтегративному модусах життєздійснення).

Аналіз та застосування автором власного досвіду практичної діяльності дали йому змогу адаптувати психотехнічний арсенал позитивної психотерапії до завдань розвитку емоційного інтелекту та розробити схему психотерапевтичного наративу як засобу рефлексії ефективності консультивно-терапевтичної роботи з клієнтом.

Дисертантом встановлено предиктори якості життєздійснення майбутніх психологів, серед яких з позицій авторського бачення емоційний інтелект впливає на якість життєздійснення опосередковано, через ціннісні орієнтації особистості. Це показали результати здійсненого здобувачем регресійного та кореляційного аналізів.

4. Науково-практична значущість результатів дослідження. До переваг дисертаційної роботи Євгена Володимировича Карпенка, безсумнівно, відносимо її практичну спрямованість. Зокрема, основні теоретичні положення та результати емпіричного дослідження, а також розроблені методичні рекомендації щодо застосування психотехнічного арсеналу індивідуальної та групової позитивної психотерапії з метою розвитку організмічного чуття і набуття емоційної компетентності, використання емоційного інтелекту як засобу поліпшення якості життя особистості можуть бути використані в процесі викладання таких навчальних дисциплін, як: «Загальна психологія», «Психологія розвитку», «Педагогічна психологія», «Основи психологічного консультування», «Психологія особистості» та інших, при проведенні соціально-психологічних тренінгів, індивідуальних та групових консультацій для різних вікових і професійних груп.

Дисертантом розроблено, апробовано й доведено ефективність авторського тренінгу «Хочу і треба: три стратегії життя», який може використовуватись з метою розвитку емоційного інтелекту, актуалізації ціннісно-цільового та діяльнісно-реалізаційного векторів життєздійснення особистості.

Результати дослідження впроваджено у практику професійної підготовки студентів у закладах вищої освіти, що підтверджено відповідними довідками та свідчить про прикладну спрямованість дисертаційного дослідження.

5. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій.

Позитивної оцінки заслуговує апробація результатів дослідження. Так, основні положення і результати дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на 5 міжнародних наукових конференціях, симпозіумах за кордоном, 11 міжнародних науково-практичних конференціях, читаннях, симпозіумах, семінарах в Україні, 17 всеукраїнських науково-практичних конференціях, 5 регіональних науково-практичних конференціях.

Результати дослідження відображені дисертантом в 43 публікаціях, з яких: 2 монографії; 22 статті, надрукованих у наукових фахових виданнях, з них 12 статей, надрукованих у наукових періодичних виданнях інших держав та у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних; 19 публікацій у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях. Зазначені наукові праці повною мірою відображають головний зміст дисертаційного дослідження.

6. Оцінка змісту й оформлення дисертації та автореферату.

Дисертаційна робота чітко структурована. Зміст роботи логічно відображає хід виконання завдань дослідження. Усі теоретичні положення дисертаційної роботи якісно аргументовані й підкріплені посиланнями на відповідні літературні джерела. Загальні висновки відображають цілісність та логічну завершеність дослідження й відповідають поставленим завданням відповідно до визначеної мети.

Схвальним вважаємо вивчення та здійснення дисертантом ґрунтовного аналізу наукових джерел з проблеми дослідження. Так, рецензована дисертаційна робота базується на потужній джерельній базі, яка включає 530 найменувань, з них 93 – іноземними мовами, що забезпечує, безсумнівно, високий ступінь обізнаності здобувача з результатами досліджень не лише вітчизняних учених, а й зарубіжних дослідників з обраної проблеми.

Автореферат дисертації відповідає встановленим вимогам, повністю відображає теоретико-методологічні положення та зміст дисертації. Наукові положення, результати емпіричного дослідження та висновки, подані дисертантом в авторефераті, належним чином розкриті, деталізовані та обґрунтовані в тексті дисертації.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи.

Загалом ми позитивно оцінюємо дисертаційне дослідження та наукові здобутки Є.В. Карпенка. Водночас у рецензований дисертаційній роботі сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень та висновків, окремі з яких є дискусійними чи потребують додаткових пояснень, зокрема:

1. Описуючи у параграфі 2.4.1 психолого-герменевтичні механізми емоційного інтелекту та модуси життєздійснення особистості, дисертант в основному зосередив увагу на висвітленні механізму розуміння, що відповідає такому компоненту емоційного інтелекту, як організмічне чуття та інтернальному модусу життєздійснення особистості, та механізму інтерпретації, що відповідає такому компоненту емоційного інтелекту, як емоційна компетентність та екстернальному модусу життєздійснення особистості. Варто було б більш грунтовно охарактеризувати механізм герменевтичного кола на інтегративному модусі, який, видається, найбільш продуктивним в контексті цілісного життєздійснення.

2. Предметом дослідження є розвиток емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості на етапі ранньої доросlostі. Вік респондентів, які взяли участь у дослідженні, коливався від 19 до 30 років. Відтак, у загальній вибірці представлені досліджувані, які перебувають на етапі першої фази ранньої доросlostі (с. 205), серед них переважно 21-22-літні (с. 279). Це здебільшого здобувачі вищої освіти, що навчалися на четвертому і п'ятому курсах денного ($n=120$) та заочного ($n=100$) віддіlenь. На нашу думку, варто було б розширити віковий діапазон досліджуваних, оскільки рання доросlostь, згідно вікової періодизації Е. Ерікsona охоплює

період 20-45(40) років, про що автор зазначає на с. 219 дисертації, і порівняти показники розвитку емоційного інтелекту у досліджуваних, які знаходяться не лише на етапі завершення навчання у закладі вищої освіти, а й на етапі старту професійної кар'єри, пов'язаного із професійно-особистісною самореалізацією та адаптацією до умов соціуму та професійного середовища.

3. Незважаючи на те, що нам імпонує застосування дисертантом у процесі проведення ідеографічного та змішаного емпіричного дослідження емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості застосування методу case study та детальне здійснення наративного аналізу індивідуальних психотерапевтичних випадків, однак їх кількість невелика (всього представлено п'ять кейсів клієнтів), що видається нам недостатньо репрезентативним для дисертації такого рівня.

4. Оскільки метою дослідження було не лише теоретично обґрунтувати й емпірично верифікувати тріангуляційну модель емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості, а й з'ясувати його структурно-функціональні, вікові та професійно-орієнтовані характеристики, доцільно було б у загальних висновках більш чітко визначити також професійно-орієнтовані особливості розвитку емоційного інтелекту, тим більше, що в дослідженні взяли участь студенти, як майбутні журналісти, так і майбутні психологи.

5. Текст дисертації подекуди перевантажений таблицями, в яких, зокрема, представлені результати факторного аналізу (с. 254-256), регресійного аналізу (с. 274-277), які варто було б винести у додатки.

Проте висловлені зауваження і побажання не впливають на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження та не знижують її наукової цінності.

8. Загальний висновок.

Здійснений аналіз та оцінка дисертаційної роботи дають підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження Карпенка Євгена Володимировича є завершеною самостійною науковою працею, вирізняється науковою

новизною, має теоретичну й практичну значущість, та здійснює суттєвий внесок у психологію щодо дослідження проблеми емоційного інтелекту особистості. Наукові положення і висновки теоретично та методологічно обґрунтовані, емпірично підтверджені, апробовані та відображені у публікаціях автора, виступах на наукових конференціях. Здобувачем запропоновано вирішення наукової та прикладної проблеми обґрунтування психології емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості.

Таким чином, дисертаційна робота «Психологія емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості» за змістом, структурою, актуальністю, оформленням, науковою новизною та висновками відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» постанови Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року (зі змінами та доповненнями), які висуваються до докторських дисертацій, а її автор Карпенко Євген Володимирович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології розвитку
та консультування

М.М. Шпак

